

Література

1. Словник української мови: В 11-ти т. URL: <http://sum.in.ua/s/rid>
2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: академічна граматика української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська; за ред. І. Вихованця. Київ: Унів. вид-во «Пульсари», 2004. 400 с.
3. Нестеренко Т. А. Категорія роду українського іменника: деякі самобутні риси й тенденції розвитку. *Наукові записки КДПУ. Серія: Філологічні науки*. Кропивницький: Видавець Лисенко В. Ф. 2017. Вип. 154. С. 701–705. URL: <http://surl.li/gyuuj>
4. Царук О. В. Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри: монографія. Дніпропетровськ: Наука і освіта, 1998. 324 с.
5. Bartnicka B., Sinelnikoff R. Słownik podstawowy języka polskiego dla cudzoziemców. Kielce. 1999. Wyd. Takt. S. 396.
6. Pisarek W. Kieszonkowy słownik ortograficzny. Kraków, 1996.
7. Kucala M. Mały słownik poprawnej polszczyzny. Kraków, 1995.
8. Nauka o języku dla polonistów / Dubisz S. (red.). Warszawa, 1996.
9. Kreja B. O rodzaju gramatycznym polskich rzeczowników. *Z Polskich Studiów Slawistycznych. Seria 4: Językoznawstwo*. Warszawa, 1973. S. 233–248.
10. Rokicka T. Próba półautomatycznego rozpoznawania rodzaju gramatycznego rzeczowników polskich na podstawie graficznej postaci mianownika (l. poj.). *Polonica 6*, 1980. S. 165–180.
11. Stefańczyk W. Kategoria rodzaju i przypadku polskiego rzeczownika. Próba synchronicznej analizy morfologicznej. Kraków, 2007. S. 179.
12. Zaron Z. Aspekty funkcjonalne polskiej kategorii rodzaju. Charakterystyka fleksyjna. Naiszawa-Puńsk, 2004.

Тетяна Бойко

(м. Ніжин)

АКСІОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ХУДОЖНІХ КОНЦЕПТІВ ЖИТТЯ І СМЕРТЬ В ОПОВІДАННІ В. ВИННИЧЕНКА «ДРІБНИЦЯ»

Із давніх часів і донині не втрачає своєї актуальності антропологічна проблема життя і смерті. Прагнення досягнути феномен людини, з'ясувати рушійні сили її розвитку, визначити вплив внутрішніх і зовнішніх чинників на умови її існування в соціумі – проблеми, що постали об'єктом наукового дослідження різних природничих та гуманітарних дисциплін. Сучасні тенденції в науці виявляють міждисциплінарні зв'язки, які покликані різнобічно розкривати явища об'єктивного та суб'єктивного планів об'єктивації.

Концепти *життя* і *смерть* є одними з ключових у світогляді кожного народу, саме цим обумовлений факт унесення названих ментальних конструктів до переліку універсальних людських понять. Мовне втілення концеп-

тів, які співіснують у бінарній опозиції, важливо розглядати та інтерпретувати на матеріалі художніх творів, оскільки саме в царині образного авторства часто порушують питання екзистенційних проблем буття [4, с. 98].

Художній текст є одним із джерел, що акумулює весь обсяг знань про навколишній світ, зберігає та відтворює віковічні традиції, звичаї, цінності та вірування декількох поколінь. З огляду на ці властивості, цілком прогнозовано кваліфікувати художній текст як один зі складників культури, що відображає світоглядні орієнтири нації крізь призму індивідуально-авторського, художньо-образного мислення та особливостей сприйняття світу, який закодований у тексті у вигляді концептів. Визначальною рисою художніх концептів є наявність диференційного співвідношення між універсальними, загальнонародними та індивідуальними, самобутніми уявленнями і поняттями, які розкриває автор у творі.

Лінгвокогнітивний підхід у дослідженні опозиційної пари концептів *життя* і *смерть* знаходимо у працях О. Решетняк, Д. Макухи, І. Іванової, О. Близнюк, І. Каціон, О. Приходченко, М. Кравець та ін. В українському мовознавстві концептуальний аналіз означених онтологічних складників здійснили дослідниці О. Решетняк та Д. Макуха, які зазначають, що когнітивна семантика лексичних корелятивів аналізованих концептів залежить від «описаних ситуацій, особливості їх сприймання мовцем, наявності фонових та енциклопедичних знань» [9, с. 206]. Лінгвістичні розвідки у царині української фразеології з означеної теми здійснила мовознавиця І. Іванова, яка виявила тематично-концептуальні класи стереотипів фразеосемантичних полів «життя / смерть». Учена виокремила, згрупувала фразеологічні одиниці, узалежнивши їх до трьох класів фразем на позначення життя: 1) соціальний; 2) темпоральний; 3) екзистенційний; і трьох класів на позначення смерті: 1) сакральньо-магічний; 2) анатомічний; 3) причинно-наслідковий [5].

Серед лінгвістичних студій, які розкривають специфіку побутування онтологічних понять *життя* і *смерті* в мовній концептуальній картині світу різних етнічних груп, варто звернути увагу на розвідки О. Приходченко, М. Кравець (на матеріалах мови творів англomовних письменників) [7; 9], О. Близнюк (на матеріалах українських та італійських паремій) [1], І. Каціон (на матеріалі турецької мови) [6]. Попри спільну тематику дослідження лінгвісти застосовують різні підходи до концептуального аналізу, про що свідчить предметно-логічний зміст у структурі ментальних конструктів.

З огляду на досвід попередніх результатів досліджень усе ще залишаються недостатньо вивченими семантико-функційні особливості й аксіоло-

гічні характеристики біполярних концептів *життя* і *смерть*, зокрема на матеріалі художніх прозових творів українських авторів, що й зумовлює актуальність і необхідність подальших наукових студій.

Мета розвідки – проаналізувати специфіку об’єктивації лінгвокогнітивних ознак, схарактеризувати семантико-функційні вияви та аксіологічні параметри опозиційної пари концептів *життя* і *смерть* в оповіданні В. Винниченка «Дрібниця».

Оповідання В. Винниченка «Дрібниця», яке вийшло друком у 1906 році, хоч і належить до першого періоду творчості письменника, однак уже тоді виявило неабиякий творчий потенціал майстра художнього слова. У цьому творі В. Винниченко не тільки по-новому спробував розкрити екзистенційні питання свого часу, але й здійснив переоцінку духовних цінностей і життєвих орієнтирів у свідомості головного персонажа.

Перед оповідачем постає філософська проблема – проблема власного існування, виникає необхідність осмислити сенс буття, що врешті призводить до вибору між життям і смертю: *Так. Я постановив списати своє знамените й багате життя, покласти на груди собі зошиток з цим описом і застрілитись* [3, с. 7]. Із наведеного текстового фрагмента від самого початку твору зрозуміло, до якого вибору схиляється персонаж, проте перед тим, як здійснити останній крок, він усе ж вирішив проаналізувати своє життя, про що свідчить ужита метафорична конструкція «*списати життя*». Така спроба критично оцінити свій спосіб існування вказує на можливість або втриматися від згубного вчинку, або ж навпаки – зважитися на нього.

Порівнюючи концепти *життя* і *смерть* та засоби їх вербалізації в художньому творі, варто зважати на темпоральні лексичні маркери онтологічних категорій. Так, під час текстологічного аналізу було виявлено, що з-поміж семантичних параметрів концепту *життя* особливо вирізняються зазвичай тривалі часові відрізки, натомість концепту *смерть* вони не характерні: *Можливо, що й постановив я це тільки для того, щоб одтягти хвилину смерти, щоб побазікати про себе трошки, щоб про мене, принаймні, поговорили, а може, й пожаліли...* [3, с. 7].

Безперечно, життя є найбільшою духовною цінністю кожної людини, і навіть тоді, коли трапляються кризові моменти й особа перебуває за межею відчаю, зважитися на фатальний вчинок індивіда підштовхує тільки усвідомлене знецінення власного існування. Такі роздуми породжують песимістичні настрої, які зрештою провокують на невдачу і зводять нанівець можливість самореалізації в соціумі: *Я ще не згинув і лечу, а в льоті, як і завжди*

перед смертю, в один мент пролітають картини мого життя [3, с. 11]. У художньому творі бінарна опозиція концептів *життя / смерть* знаходить своє відображення в порівняльному асиметричному сприйнятті, за яким персонаж основну свою увагу сфокусовує на негативних моментах, епізодах із невдалих життєвих ситуацій, однак зовсім не прагне досягнути, що відбуватиметься з ним по той бік життя.

Структура лексико-семантичних і фразеологічних вербалізаторів концепту *смерть* надзвичайно розлога, тому дослідники в межах ядерної зони виокремлюють декілька тематичних груп, серед яких Л. Федорюк виділяє такі: «життя», «страх», «неприродна смерть» і «кінець» [10, с. 4]. У межах нашого дослідження було простежено, що в оповіданні В. Винниченка також наявний взаємозв'язок між цими семантичними ознаками: *Що таке самогубство? Газети дуже просто завжди пояснюють: жив собі чоловік, жив-поживав, був як усі; і трапилось йому нещастя, – згубив багатство, померла близька людина, нещасливо закохався: він взяв і вбив себе* [3, с. 9]; *«А життя немає все-таки!.. Немає фарб, соку... Нема могутчого розмаху... Страх і боротьба з собою, з своїм тілом... Коли ж кінець, коли?»* [3, с. 83]. Автор моделює структурно-логічну схему причинно-наслідкових зв'язків у свідомості оповідача, за якою людське життя втрачає свою цінність унаслідок матеріальних збитків, духовних утрат, розчарувань та зневіри, руйнування планів на щасливе існування. Так змінюється традиційний підхід у тлумаченні загальнолюдських духовних цінностей – смерть отримує перевагу над життям, оскільки життєвий перебіг подій не виправдовує очікувань персонажа.

Переоцінка системи духовних цінностей стала поштовхом до зміни ідейних акцентів, що зрештою дає можливість головному персонажу твору трактувати смерть із нейтральної позиції: *... я буду вже там, де нема ні сліз, ані воздыханій, ні вас, мій любий тестю, що гірше сліз і воздыханій* [3, с. 7]. В уяві оповідача смерть не асоціюється з чимось лихим, у нього не виникають негативні емоційно-оцінні конотації, а навпаки, персонаж розцінює смерть як порятунок від земних прикрощів та негараздів.

Отже, концепти *життя* і *смерть* належать до базових, ключових онтологічних елементів мовної, індивідуально-авторської концептуальної картини світу. В оповіданні В. Винниченка специфіку побутування цих художніх концептів визначає опозиційне співвідношення когнітивних ознак і лексико-семантичних засобів їх об'єктивації. Концепт *життя* послідовно проти-

ставлено концепту *смерть* на ідеологічному й аксіологічному рівнях, внаслідок чого відбулася переоцінка системи духовних цінностей у свідомості персонажа. Вербалізаторами аналізованих концептів постають експліцитні й імпліцитні мовні засоби, які, зважаючи на їхнє контекстуальне наповнення, декодують фрагменти змісту художнього твору.

Література

1. Близнюк О. О. Концепти життя і смерть крізь призму української та італійської ментальності. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Сер. № 9. Вип. 1. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2006. С. 183–187.
2. Бойко Н. І., Коткова Л. І. Експресивний потенціал ідіолекту Володимира Винниченка: лексичні та фразеологічні складники: монографія. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 284 с.
3. Винниченко В. К. Твори. Оповідання: 1-ше вид., Т. 4. Київ: Рух, 1927. 205 с.
4. Загнітко А. П. Лінгвокультурологія: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / А. П. Загнітко, І. В. Богданова; за ред. А. П. Загнітка. 3-є вид., перероб. і доп. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. 287 с.
5. Іванова І. Б. Фразеосемантичне поле «життя / смерть»: національні стереотипи та їх кореляції: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2008. 24 с.
6. Каціон І. О. Співвідношення когнітивних ознак опозиційної пари концептів життя і смерть у турецькій мовній картині світу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: *Філологія*. 2019. № 43. Том 2. С. 114–116.
7. Кравець М. В. Концепти життя та смерть в оповіданні Едгара Аллана По «Овальний портрет (Життя в смерті)». *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2011. № 3: Філологічні науки: Мовознавство, Ч. 1. С. 90–94.
8. Приходченко О. О. Роль онтологічних метафор у вербалізації концептів життя–смерть у готичній картині світу. *Науковий вісник херсонського державного університету*. Серія: *Перекладознавство та культурна комунікація*. Вип. 3. 2018. С. 42–47.
9. Решетняк О. О., Макуха Д. М. Концепт життя / смерть в українській лінгвокультурології. *Перспективні напрямки сучасної науки та освіти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції викладачів і студентів Донбаського державного педагогічного університету, учителів та учнів загальноосвітніх закладів (м. Слов'янськ, 17–19 травня 2017 р.)* / відп. ред. Н. М. Маторіна. Слов'янськ: ДДПУ, 2017. Вип. 9. Ч. 1. С. 204–207.
10. Федорюк Л. В. Концепт смерть в українській когнітивно-мовній картині світу: структура, статика і динаміка: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Вінниця, 2018. 220 с.